

Sociologia Ruralis

Vol. 39, 1999. No. 1, 2, 3, 4.

U godini 1999. izašla su četiri broja časopisa *Sociologia Ruralis* – u siječnju, travnju, srpnju i listopadu. U njima je objavljeno trideset radova i devet recenzija. Radovi se tematski mogu grupirati u sedam područja. Najzastupljeniji su članci o radu i zanimanju poljoprivrednika (deset priloga) posvećeni pluriaktivnosti u obiteljskoj poljoprivredi, zaposlenosti seoske žene, organiziranju i zaštiti interesa poljoprivrednika, profesionalnom identitetu poljoprivrednika, odnosu proizvođača i prerađivača, egzodusu poljoprivrednika, socijalnoj mobilnosti i sl. Deset radova tiče se sela i seljaštva: razvoj i budućnost seoskih područja, neo-Durkheimova teorija seoske zajednice, postmoderno seljaštvo, putovi demokracije i država blagostanja. Predmet treće skupine članaka jest ekološka problematika proizvodnje hrane – organska poljoprivreda, povratak prirodi, ekološko doba i agrohrana, socijalna i ekološka održivost šumske periferije. Četvrto područje bavi se globalizacijom tržišta poljoprivrednih proizvoda i radne snage te obiteljskom proizvodnjom. Dva rada su posvećena agrarnoj politici u Estoniji i Novom Zelandu, a u jednom se štivo raspravlja o odnosu tradicije i inovacija.

U **broju 1/1999.** *Sociologia Ruralis* sadrži dva teorijska rada američkih ruralnih sociologa Franka W. Younga i Davida Goodmana, dva rada o lokalizaciji i globalizaciji poljoprivrednog znanja i prakse u Danskoj i Novom Zelandu, te dvije studije slučaja o zastupanju interesa australskih farmera i pluriaktivnosti u obiteljskoj poljoprivredi u Norveškoj.

Frank W. Young, profesor na Odsjeku za ruralnu sociologiju Sveučilišta Cornell (Ithaca, SAD), raspravlja o neo-Durkheimovoj teoriji malih zajednica (*Neo-Durkheimian Theory of Small Communities*, str. 13-16). Studirajući referentnu literaturu, Young je u velikog broja autora utvrdio »čvrst otpor prema većini generalizacija«. Dio istraživača, i to pretežito u studijama iz političke ekonomije, uglavnom implicite prakticira marksističku teoriju o malim zajednicama. Treći dio istraživača stremlji »trećem putu« – temeljem objašnjenja sličnosti i razlika između političke ekonomije i neo-Durkheimovog strukturalizma u proćuvanju malih zajednica.

David Goodman u svom članku *Agro-Food Studies in the »Age of Ecology«: Nature, Corporeality, Bio-Politics* piše o problemu istraživanja proizvodnje hrane u »doba ekologije«, s obzirom na povezanost prirode tjelesnosti i biopolitike. Autor ukazuje na ontološki problem odvajanja prirode i društva u društvenim znanostima: priroda je izdvojena iz društvenoga. Iako ta dihotomija postoji, njezina se važnost u novijim istraživanjima perspektive agrara zanemaruje i snažno osporava angažiranje biopolitike i pokreta zelenih. Goodman ukazuje na polivalentnost od-

nosa u sferi ekosocijalne proizvodnje i potrošnje hrane: metabolički odnos u proizvodnji hrane uključuje proces *na zemlji* i *proces na stolu*, koji preko tjelesnog metabolizma simboliziraju hranu kao materijalnost ekologije i tijela. On uzima tjelesnost (*corporeality*) »kao metaforu da označi organski ekosocijalni proces koji je bitan za poljoprivredu, za hranu, za sustav agro-hrane, a i za ovaj hibridni sklop što je uobičajen širom svijeta« (str. 17-18). Tjelesni metabolizam povezuje hranu i ljudsko tijelo, odnosno proizvodnju i reprodukciju.

Christos Kalantaridis i Lois Labrianidis u tekstu *Family Production and the Global Market: Rural Industrial Growth in Greece* (Obiteljska proizvodnja i globalno tržište u razvoju ruralne industrije u Grčkoj) ističu prioritetan značaj razvoja ruralnih područja u Grčkoj. Vode se velike rasprave o agrarnoj strukturi, višestrukoj zaposlenosti te ulozi lokalnih i vanjskih činitelja u tom razvoju. Članak je zanimljiv zbog integralnog pristupa istraživanju društveno-ekonomskih promjena u selu, ali i zbog izloženih rezultata, koji mogu biti poticajni i za znanstvenu praksu i razvoj seoskih područja u Hrvatskoj. Zanimljiva je analiza podjele rada u obiteljskoj proizvodnji i položaja ženske radne snage koja, u pravilu, dva puta ulazi u proces rada – prije udaje i nakon završetka reprodukcije. Žene su često rezervna radna snaga koja se koristi ovisno o stadiju u kojem je *nikokyria*, pa autori, slično Čajanovu, pomoću indeksa *vioporismos* izračunavaju porast i smanjenje potreba održanja porodice kroz životni ciklus zaposlenih. Daljnjim bi istraživanjima bilo interesantno proučiti kako tradicionalne institucije staviti u službu razvoja seoskih područja.

Pernilla Kaltoft, znanstvenica Kraljevskog sveučilišta veterine i poljoprivrede u Frederiksbergu u Danskoj, u radu *Values about Nature in organic Farming Practice and Knowledge* piše o vrednovanju prirode u organskoj poljoprivredi, s obzirom na različite proizvodne prakse i znanje farmera. Danska je još 1988. pod snažnim utjecajem Danskog udruženja za organsku poljoprivredu, uvela državne certifikate za proizvode organske poljoprivrede te sustav financijskih subvencija za te proizvode. U okviru opće savjetodavne službe pri Danskoj udruzi obiteljskih farmera i Danskom farmerskom savezu osnovana je posebna savjetodavna služba za organsku proizvodnju. Cilj takve institucionalizacije organske poljoprivrede jest profesionalizacija i komercijalizacija ove proizvodnje. P. Kaltoft je u ovome članku (skraćenoj verziji njezine doktorske disertacije iz 1997.) iznijela rezultate istraživanja vrijednosnih sudova farmera prema prirodi, s obzirom na različite proizvodne prakse i znanje o organskoj proizvodnji, dobivene studijom slučaja u šest poljoprivrednih proizvođača. Autorica je utvrdila povezanost između vrednovanja prirode i znanja farmera o organskoj poljoprivredi što im ga prenose ne samo agronomi u savjetodavnoj službi već i prikazi znanstvenih istraživanja u poljoprivredi, ekologiji i društvenim znanostima.

Darren Halpin i Peter Martin pišu o zastupanju farmerskih interesa u Australiji (*Representing and Managing Farmers' Interests in Australia*), važnom pitanju, jer su deregulacija i smanjivanje pomoći poljoprivredi kao načela agrarne politike u proteklih dvadesetak godina izazvala promjene u artikulaciji farmerskih interesa. Ranije su politički utjecaj farmera posredovale političke stranke u parlamentu, a zatim se on sve više prenosi na državne i federalne farmerske asocijacije. Dok su

te asocijacije isprva poticale i koordinirale farmerske prosvjede u borbi za političke ciljeve, u novije se vrijeme vrhovi udruga povezuju s vladinim odborima i komisijama te trgovačkim lancima. U pregovore su bili uključeni i Australski zavod za zaštitu prirode (ACF), Australski radnički savez (AWO) i brojne interesne organizacije farmera saveznih država. Strategija pregovaranja pokazala se učinkovitijom od prosvjeda, ali su se poljoprivredne organizacije i farmerske interesne grupe suočile s problemima kako u članstvu zadržati obične ljude, te s velikim smanjenjem broja članova u zadnje tri godine.

Anne Moxnes Jervell sa Norveškog instituta za ekonomiku poljoprivrede u Oslu, istražujući porast pluriaktivnosti u seoskim područjima i njezin utjecaj na promjene u strukturi obiteljskog gospodarstva (*Changing Patterns of Family Farming and Phuriactivity*) - problem koji nije značajan samo za suvremeni norveški agrar, odlučujućim faktorom nastanka pluriaktivnih poljoprivrednih domaćinstava drži nasljeđivanje posjeda unutar porodice. Agrarna se politika, nakon što je 70-ih i 80-ih godina promovirala povećanje proizvodnosti i dohotka u poljoprivredi, izmijenila u pravcu diverzifikacije i integralnog ruralnog razvoja te podupiranja razvoja seoskog tržišta radne snage. Udjel žena zaposlenih izvan gospodarstva povećao se s oko 10 posto u 1986. na gotovo 25 posto u 1994. godini. To nije posljedica samo promjena u agraru nego i veoma snažnog privrednog i društvenog razvitka zemlje, zbog kojega je općenito porastao udjel zaposlenih žena u Norveškoj.

Broj 2/1999. *Sociologiae Ruralis* tematski je posvećen regionalnim aspektima zapošljavanja, zakonskoj regulaciji i globalizaciji, te oblikovanju i održavanju ruralnog identiteta.

Christos Kalantaridis (Sveučilište Luton, Ujedinjeno Kraljevstvo) i Lois Labrianidis (Sveučilište Macedonia u Solunu, Grčka) pišu o utjecaju razvoja seoske industrije na odnos obiteljske proizvodnje i globalnog tržišta u Grčkoj (*Family Production and the Global Market: Rural Industrial Growth in Greece*). Oni polaze od pitanja o kojemu već dugo raspravljaju ekonomisti: je li organiziranje proizvodnje u okviru obiteljskog posjeda trajno obilježje seoskog prostora (Čajanov, Friedman), ili je tek prijelazni oblik u procesu širenja kapitalističke proizvodnje u seoskim područjima (Lenjin, Brenner). U Grčkoj su te rasprave bile učestale posebno 1970-ih godina (Vargopoulos, Mouzelis), po obrascu selo-poljoprivreda nasuprot grad-industrija. Osamdesetih su godina teorijski modeli zamijenjeni empirijskim istraživanjima na mikrorazini, i to diferencijacije obiteljskih gospodarstava (Louloudis i dr.), te posljedica zaposlenosti izvan gospodarstva na tradicionalnu agrarnu strukturu (Papandopoulos). U novije je vrijeme koncept pluriaktivnosti glavni analitički instrument, a poljoprivredno domaćinstvo glavna jedinica analize (Kasimis). Istraživanjem uloge spola i porodice na tržištu radne snage u seoskom području Peonia sjeverne Grčke, autori su utvrdili da životni ciklus obitelji (*nikokyrio*) utječe na tržište rada i visinu nadnice ženske radne snage, što je povezano s ulogom žene u reprodukciji. Seoska industrija je izuzetno važna u pluriaktivnom zapošljavanju i ponudi rada, a održivost seoske industrije ovisit će prije svega o tome hoće li velike organizacije decentralizirati dio svoje proizvodnje podu-

govorima. Zato autori plediraju za integralan pristup u istraživanju održivoga ruralnog razvoja.

Članak Jacquelyn Chase *Exodus Revisited: The Politics and Experience of Rural Loss in Central Brazil* (Ponovni egzodus: politika i iskustvo napuštanja sela u središnjem Brazilu) skraćena je verzija njezine disertacije koju je napisala kao stipendistica u Sjedinjenim Državama. Rad je metodologijski zanimljiv, jer je autorica u dugim razgovorima s obiteljima koje su migrirale u grad otkrila mnoštvo detalja o procesu deagrarizacije koje statistika ne evidentira. Analiza procesa napuštanja sela temelji se na rezultatima istraživanja provedenoga u jugozapadnom dijelu brazilske savezne države Goiás, u kojem su se obiteljski rančeri - stigli početkom 19. stoljeća iz država Minas Gerais i Sao Paulo u potrazi za novim pašnjacima - bavili slobodnim uzgojem goveda. Sve do 1950-ih zadržao se sustav *agregado* s feudalnim obilježjima. Generacijama su kućne sluge radile za svoga patrona, a za svoj rad dobivale su na farmi nešto zemlje u zakup, drvo za ogrjev, hranu i dr. Sustav gospodarenja malih farmera sa stalnim slugama raspao se s prodiranjem kapitalističkih odnosa i došlo je do širenja pašnjaka. Zemlju je preuzeo malen broj bogatih obitelji, koje posjedima sve češće upravljaju iz grada. Veliki posjednici obavljaju poslove plaćenom radnom snagom, izvan farme i izvan sela. Nezaposleni i siromašni seljaci odlaze u gradove, a političari upozoravaju na posljedice koje to izaziva (porast nezaposlenosti, porast kriminala, nestašica stanova i dr.). Sedamdesetih godina kada je lansiran POLOCENTRO, strategija modernizacije poljoprivrede koja je imala potaknuti korištenje zemljišta na višoj razini proizvodnosti, egzodus se intenzivira. Brzo širenje sustava proizvodnje pamuka povećalo je potražnju za sezonskom najamnom radnom snagom, te dolazi do ponovnog egzodusa i međuregionalnih migracija, u kojima kao posrednici sudjeluju brokeri radne snage. Kasnije je opala potražnja za pamučnim radnicima i u toj su proizvodnji ostale uglavnom žene, stari ljudi i djeca.

Bill Pritchard, sa Sydneyskog sveučilišta u Australiji, u tekstu o reguliranju odnosa između proizvođača i prerađivača u proizvodnji vina u Australiji (*The Regulation of Grower - Processor Relations: A Case Study from the Australian Wine Industry*, str. 186-201) navodi da u novije vrijeme proizvodnja vina doživljava pravi boom u Australiji: udjel u ukupnoj proizvodnji vina povećao se s 1,6 na 3,5 posto (u razdoblju 1992.-1997.), a izvoz vina je porastao s 10 na 32 posto. Posebno važno mjesto u proizvodnji vina ima savezna država Novi Južni Wales, i to dolina rijeke Murrumbidgee, gdje od oko 600 proizvođača vina 90 posto čine talijanski doseljenici. Ugovorima između proizvođača grožđa i vinarija određene su minimalne cijene grožđa i maksimalne cijene vina. Postoji i odbor za prodaju grožđa i vina. Proizvodnja se širi, kvaliteta grožđa i vina te vina s geografskim podrijetlom poboljšava se, a vinarije povećavaju vlastitu proizvodnju grožđa jer im to donosi veću korist.

Problem zašto na vinskim farmama u Južnoj Africi, unatoč globalizaciji i demokratizaciji nakon povlačenja apartheida početkom 1990-ih, preživljava paternalizam (*Why Paternalism Survives: Globalization, Democratization and Labour on South*

African Wine Farms, str. 202-221), obradili su Joachim Ewert i Johann Hamman (Stellenboschko sveučilište, Južna Afrika). Iako je država zakonima ograničila dužinu radnog dana i utvrdila mjere socijalne sigurnosti poljoprivrednih radnika, njihov je položaj vrlo nepovoljan, i to najviše zbog neznanja i pasivnosti radnika te što nemaju sindikalnih udruženja. Zbog nepotpune primjene zakona, radnici traže od države da zaustavi pretjeranu eksploataciju radnika na vinarskim farmama. Autori su do ovih zaključaka došli na temelju podataka prikupljenih od 104 intervjuirana člana u devet zadružnih organizacija.

U prilogu *Women and Social Mobility in Rural Spain* (Žene i socijalna pokretljivost u španjolskom selu, str. 222-235), Clement J. Navarro Yanez pruža nove spoznaje o društvenoj pokretljivosti seoskih žena. Tragom poznate teze da proces modernizacije povećava šanse individualizacije, čime posredno utječe i na status pojedinca u socijalnoj strukturi, autor je ustanovio da je razina formalnog obrazovanja postala najvažnijim faktorom u pristupu tržištu rada i dobivanju plaćenog zaposlenja. U tome prednjače seoske žene, prije svega mlade: one čine većinu sadašnjih migranata iz sela u grad. Muškarcima je »bijeg« manje privlačan sve dok se mogu zapošljavati u poljoprivredi ili na lokalnom tržištu rada. Kako je u selu, spram grada, modernizacija sporija, očekivao bi se i manje meritokratski proces socijalne mobilnosti. Kvantitativna i kvalitativna analiza podataka iskustvenog istraživanja to za seoske žene nije potvrdila, jer njihovo uspinjanje na socijalnoj ljestvici više ovisi o stupnju formalnog obrazovanja nego u muškaraca. Isto tako i socijalno podrijetlo u ruralnim područjima jače utječe na razinu formalnog obrazovanja žena nego muškaraca. Autor pretpostavlja da je to u tijesnoj vezi s opadanjem važnosti poljoprivrede u španjolskom selu.

Lia Bryant (Škola za socijalni rad i socijalnu politiku Južnoaustralskog sveučilišta, Magill) na temelju priča 22 muškarca i isto toliko žena koji upravljaju obiteljskim gospodarstvima, te na osnovi šestdesetak bibliografskih izvora, objašnjava proces detradicionalizacije profesionalnog identiteta u poljoprivredi južne Australije (*The Detraditionalization of Occupational Identities in Farming in South Australia*, str. 236-261). Rad je vrijedan prinos sociologiji poljoprivrednog zanimanja. Posebno je zanimljiva analiza evolucije odnosa muških i ženskih uloga u obiteljskoj poljoprivredi. Položaj žene znatno se izmijenio u prelasku s tradicionalnog na detradicionalizirani identitet: iako je žena stekla status »subordiniranog menadžera«, on joj pruža znatno veće mogućnosti u stvaranju partnerskih odnosa od statusa »farmerove žene« i »pomoćnog člana« u okviru tradicionalnoga profesionalnog identiteta.

Na kraju ovoga broja švedski ruralni sociolog sa Sveučilišta u Lundu, Göran Djurfeldt, kritički piše o knjizi Michaela Kearneya - *Reconceptualizing the peasantry: anthropology in global perspective*, o postmodernom seljaštvu. Djurfeldt prihvaća potrebu rekonceptualizacije seljaštva ali ne prihvaća Kearneyev prijedlog da se pojam seljak zamijeni pojmom »polibios (polybian)«, jer se on ne uklapa u analitički model poljoprivredne obitelji.

Sociologia Ruralis u **br. 3/1999.** donosi deset radova o ruralnosti u sjevernoj Europi, napisanih u povodu 18. kongresa Europskog društva za sociologiju sela održanoga u kolovozu 1999. u Lundu u Švedskoj. Ovaj je tematski broj zapravo pretkongresni zbornik radova o istraživanjima sela u skandinavskim i baltičkim zemljama. Leo Grandberg u uvodu objašnjava kako je *slobodno seljaštvo najvažniji unutarnji činitelj međusobnog zbližavanja nordijskih zemalja i razvoja demokracije pod snažnim utjecajem seljaštva.* Tamo se slobodno seljaštvo formiralo u 18. i 19. stoljeću, kada su provedene agrarne reforme i seljaci stekli nasljedno pravo na zemlju. Jedino se u Finskoj taj proces zbio kasnije jer je ona bila sastavni dio Ruskoga Carstva. Obiteljsko je gospodarstvo postalo osnovna proizvodna jedinica u poljoprivredi. Država i seljaštvo vremenom su stvorili snažan državno-upravljajući socijalni sustav, pa je seljaštvo moglo utjecati na politički i kulturni život u nordijskim zemljama. Stekavši pravo glasa u 19. stoljeću, seljaci su dobili vodeću političku poziciju u borbi za kulturnu hegemoniju i položaj sela i seljaštva. U selu jača srednja klasa i pridonosi slabljenju granica između sela i grada. I danas je očit kontinuitet pozitivnog odnosa ljudi prema prirodi i selu, a pripadnost seoskoj kulturi i ruralnosti javlja se kao kritika tendencija centralizacije i urbanizacije. U tom kontekstu Ann-Kristin Ekman iz Švedske istražila je oživljavanje regionalnih kulturnih priredbi u Švedskoj, s aspekta tradicije i tranzicije - *The Revival of Cultural Celebrations in Regional Sweden: Aspects of Tradition and Transition* (str. 280-293). Broj festivalskih priredbi povećao se 1980-ih, trend jačanja interesa za lokalnu kulturu i povijest ima širi nacionalni karakter, a uočen je i u drugim zemljama. Što potiče taj interes i zašto baš sada? Je li to stara tradicija ili noviji fenomen? Je li festival lokalna događaj ili turistička atrakcija? Privlači li brojnu publiku? Sudjeluju li u financiranju sponzori? Jesu li festivali važne manifestacije lokalne ili regionalne razine? Na temelju tih pitanja autorica piše o kulturnim događajima u području Bergslagen gdje je 1960-ih zatvorena najveća rudarska kompanija i velik broj ljudi ostao bez posla. Općinu Filipstad, u kojoj je provedeno istraživanje, manje je pogodilo propadanje rudarstva i metalurgije, jer je imala raznovrsnu privredu. Modernizacija i centralizacija društva, favoriziranje velikih projekata i ideja, vodili su gubitku identiteta. Općine i regije su postale svjesne važnosti svoga identiteta i lokalne kulture u privlačenju turista i novih stanovnika. Zato one brinu o identitetu održavanjem lokalnih festivala, radničkih zabava, godišnjih plesova, karnevala, muzičkih festivala, dana mjesta i osoba lokalnog podrijetla koje su stekle nacionalni renome i sl. Autorica zaključuje da se u Europi istodobno odvija proces homogenizacije i proces jačanja lokalne i regionalne kulturne prepoznatljivosti.

Kjell Hansen analizira sličnu temu - pojavu procesa etnifikacije u provinciji Jämtland, rubnim predjelima središnjeg dijela Švedske (*Emerging Ethnification in Marginal Areas of Sweden*, str. 294-310). Tumačeći političke aspekte izgradnje lokalnog i regionalnog identiteta, tj. kako su oblikovani lokalni i regionalni identiteti u odnosu na političke i lokalne tradicije, on ističe jasnu i očitu razliku u formiranju njihovih identiteta. Na lokalnoj razini identitet se gradi sudjelovanjem u svakodnevnom životu i putem refleksije, dok se na razini regije dijelom izgrađuje putem svijesti, a dijelom kroz organizirani politički proces. Zato lokalni identitet

izgleda kao jedna vrsta opiranja, dok se regionalni doživljava kao podvrgavanje procesu etnifikacije, stvaranja mitologije ljudi s pravom na poseban teritorij.

Leo Granberg, sa Helsinškog sveučilišta (Swedish School of Social Science), piše o pojavi racionalne socijalne države u finskoj agrarnoj politici (*The Emergence of Welfare State Rationality in Finnish Agricultural Policy*, str. 311-327). Socijalnu državu ili državu blagostanja teško je jedinstveno definirati, jer ona danas ima tri oblika: liberalan - kakav je u Britaniji, korporativan - kao u Njemačkoj, te univerzalan - kao u Skandinaviji. Zato se on poziva na Giddensovu definiciju: »socijalna država postoji tamo gdje organizacije državne vlasti nude materijalne beneficije onima koji se sami nemogu adekvatno izdržavati kroz plaćeno zaposlenje – nezaposleni, bolesni, nesposobni i stari« (Giddens, 1989.: 305). Pozicija poljoprivrednika je dugo bila izvan socijalne države i postoje specifični problemi. Još 1930-ih finska agrarna politika sadrži elemente racionalne socijale, što se nastavlja 40-ih i 50-ih kada završava program prilagodbe poljoprivrede potrebama tržišta. Iada su uvedene regionalne novčane subvencije i sustav podupiranja dohotka malih farmera, a 1952. parlament je donio Zakon o poljoprivrednom dohotku, koji je jamčio poljoprivrednicima realne dohotke na razini prosječnog dohotka zemlje. Kasnije su doneseni i zakoni o godišnjim odmorima, o zamjenskim radnicima za vrijeme bolesti, služenja vojnog roka, nesreće, rehabilitacije i rođenja djeteta. Godine 1991. broj dana pomoći zamjenskog radnika iznosio je 320 dana, koliko je trajao porodiljski dopust. Ulaskom Finske u Europsku Uniju u agrarnoj su politici, a time i u sustavu socijalnih mjera za poljoprivredne stanovnike, nastale značajne promjene.

Marian Vila, znana norveška ruralna sociologinja (Centar za ruralna istraživanja Sveučilišta za znanost i tehnologiju u Trondheimu), iznosi rezultate istraživanja na 16 ispitanika (8 žena i 8 muškaraca) kroz tri generacije u devet poljoprivrednih domaćinstava. Životne priče farmera ilustriraju promjene u norveškoj poljoprivredi - od poljoprivrede kao obveznog zanimanja, do poljoprivrede kao jedne od opcija, jer su farmeri postali manjima u seoskom društvu. Procesi individualizacije, potreba za autonomijom i nuklearnom obitelji na farmi, sve više postaju dio farmerske kulture. Zbog promjena u profesionalnim i životnim očekivanjima norveških farmera, autorica je svoj rad nasloвила kao upit: Jesu li rođeni da budu farmeri? (*Born to be Farmers? Changing Expectations on Norwegian Farmers, Life Courses*, str. 328-342).

Helene Oldrup, iz Instituta za političke analize (University of Southern Denmark, Esbjerg), u svom članku opisuje nastajanje novog identiteta danskih žena-poljoprivrednica koje rade izvan gospodarstva (*Women Working Out of the Farm: Reconstruction of Gender Identity in Danish Agriculture*, str. 323-358). Autorica je rad izložila na konferenciji Organizacije danskih poljoprivrednica »Tko je danas žena poljoprivrednica?«, kako bi se raspravila uloga poljoprivrednice u suvremenoj poljoprivredi, jer je proces rekonstrukcije poljoprivrede u zadnjih 25 godina (modernizacija je reducirala potrebe za radnom snagom a povećala važnost kapitala) doveo do velikih promjena uloge poljoprivrednice. To je izazvalo više nego dvostruko

povećanje broja žena zaposlenih izvan gospodarstva u razdoblju od 1974. do 1994. godine (Jensem, 1994.). Većina žena udanih za farmere u Danskoj ima svoje zanimanje i stalno zaposlenje izvan gospodarstva, pa je to postalo i važan dio identiteta žena koje žive na farmama. Analiza počiva na intervjuima s devet žena u dobi 30 do 40 godina. Nijedna od njih nije rođena na farmi, su sve zaposlene izvan gospodarstva, ali u određenoj mjeri pomažu u poslovima na farmi kada se javi potreba za dodatnom radnom snagom. Autorica zaključuje kako je u danskom društvu zaposlenost glavni faktor i muškog i ženskog identiteta, te utječe na način organizacije ukupnog života (Giddens, 1992.). Zaposlene žene koje žive na farmi kreativno sudjeluju u stvaranju novoga identiteta, unoseći nove vrijednosti i način života, povezan s urbanim identitetom, na obiteljska gospodarstva.

Sveinung Eikeland (Norveški institut za urbana i regionalna istraživanja, Alta - Norveška) iznosi zanimljive zaključke istraživanja procesa deverzifikacije i novih nepoljoprivrednih orijentacija u periurbanim zonama Norveške. Već u naslovu rada pita je li riječ o novoj ruralnoj pluriaktivnosti, te koje strategije koriste seoska domaćinstva u tom procesu ruralne obnove u Norveškoj (*New Rural Pluriactivity? Household Strategies and Rural Renewal in Norway*, str. 359-376). Autor ističe kako su 1970-ih, s ekspanzijom blagostanja u nordijskim zemljama, stvoreni uvjeti za novo zapošljavanje u seoskim područjima. Dok je donedavno obično u seoskim područjima preferiran dohodak iz stalnog posla izvan gospodarstva, iako u novije vrijeme postoje prilično velike mogućnosti za dobivanje plaćenog zaposlenja, muškarci se radije odlučuju za višestruke poduzetničke aktivnosti u poljoprivredi i izvan nje, a njihove supruge se zapošljavaju na tržištu rada, ostvarujući tako svoj san o vlastitom zanimanju i neovisnom statusu, pa čak i u slučajevima kada su žene vlasnice farme. Ovaj model »postruralizma« u nordijskim zemljama autor tumači muškom »pobunom« protiv suvremenog načina života (str. 370). Ženin stil života proizlazi iz plaćenog rada, a muški neovisan stil potječe iz poduzetničkih pluriaktivnosti kojima se u domaćinstvo vraća toplina stvaralaštva, bliskost, za razliku od plaćene radne snage koja danas nema ni slobodu ni nezavisnost, niti mogućnost da razvije interes za profesiju. Autor, doduše, to ne spominje, ali iz ovoga proizlazi da se odnosi među spolovima nisu promijenili, nego se promijenila možda samo razina odnosa.

Kjell Anderson i Erland Eklund (Helsinško sveučilište, Finska) pišu o promjenama na morskom arhipelagu na jugozapadu Finske (*Tradition and Innovation in Coastal Finland: The Transformation of the Archipelago Sea Region*, str. 377-393). Broj od oko 16 tisuća stanovnika, koliko ih je tu 1950. godine živjelo, do 1970. se prepolovio, potom stagnira, a iza 1990. bilježi lagani porast. Još 70-ih primarni je sektor zapošljavao preko polovice radne snage, ali je i danas udjel zaposlenih u tom sektoru relativno visok – više od jedne četvrtine. Dva su faktora bila važna za uspješan razvoj arhipelaga u zadnjih tridesetak godina. Socijalno-ekonomska i kulturna tradicija omogućila je uspješnu prilagodbu novim izazovima, a socijalna i regionalna politika omogućila je proširenje napretka. Autori ističu potrebu za širom teorijom ruralnog razvoja, jer svaka regija ima drugačije ekonomske uvjete i logiku vlastitog razvitka.

Perti Ranniklo (Sveučilište u Joensuu na sjeveroistoku Finske) razmatra pitanje društvene i ekološke održivosti udaljenih ruralnih područja koja ovise o eksploataciji šuma i drugih prirodnih izvora (*Combining Social and Ecological Sustainability in the Nordic Forest Periphery*, str. 394-410), temeljem rezultata istraživanja očuvanja biosfere Sjeverne Karelije. Kako su te šume rezervoar biološke raznolikosti i »pluća Europe«, zaštita biosfere privlači ne samo lokalne i regionalne aktere nego i one nacionalne i transnacionalne.

Talis Tisenkopfs, sa Latvijskog sveučilišta u Rigi, propituje ruralnost kao polje stvoreno djelovanjem različitih aktera u pravcu integralnog ruralnog razvoja u Latviji (*Rurality as a Created Field. Towards an Integrated Rural Development in Latvia?*, str. 411-430), točnije analizira poljoprivrednu reformu iz 1990-ih i njezine ekonomske, društvene i političke posljedice. Prije toga u Latviji je bilo oko 800 kolhoza i sovhoza i 200.000 sitnih seljačkih domaćinstava. Danas, nakon dekolektivizacije, Latvija ima 74 tisuće obiteljskih gospodarstava prosječne veličine oko 20 ha i 126 tisuća mješovitih gospodarstava koja u prosjeku imaju 5,7 ha ukupne površine. Oko 40 posto obradivog zemljišta drže gospodarstva koja ne proizvode za tržište nego ovise o dohotku izvan poljoprivrede. Samo je 9.000 farmi upisano u registar i godišnje ostvaruju prosječan prihod od 11.500 eura. Poljoprivreda zapošljava 19% radne snage i stvara 7% društvenog proizvoda, a država za subvencije izdvaja 1,4% ukupnoga društvenog proizvoda (EU 1,6%). Kolektivna gospodarstva sovjetskog tipa transformirana su dionička društva. Dionice dijela njih u vlasništvu su jedne ili malog broja osoba, i ona se razvijaju u pravcu modernih kapitalističkih kompanija. Vlasnici ostalih društava mali su dioničari i ta poduzeća ekonomski stagniraju. Investitore i banke ne zanimaju nova ulaganja u seoska područja, a i pokušaji sa zadrugarstvom nisu uspjeli. Autor ukazuje na prednosti i nedostatke socijalnog i liberalnog pristupa razvoju seoskih područja, te zagovara integralni ruralni razvoj.

Na kraju ovoga broja je veoma zanimljiv članak Ilkka Alamensa (Sveučilište Jyväskylä, Finska) o agrarnoj politici Estonije i borbi za sudbinu kolektivnih farmi (*Agricultural Policy and the Struggle over the Destiny of Collective Farms in Estonia*, str. 431-458). Cilj privatizacije bio je zamjena kolhoza i sovhoza sa zapadnim obiteljskim gospodarstvima. Te agrarne ideje i nacionalni osjećaji služili su u stvaranju nezavisne države i političkim strankama u borbi za vlast. Autor opisuje borbu između »stare garde« - građana na položajima u sovjetskom administrativnom sistemu, i »nove garde« - nastale iz nacionalističkog pokreta, koja je vodila anarhističkom i destruktivnom karakteru dekolektivizacije (str. 431). Središnja je ideologija bila okrenuta obiteljskim gospodarstvima, mada je samo četvrtina seljaka, prema istraživanjima iz 1990., željela vlastito obiteljskog gospodarstvo, a oko 60 posto ih je htjelo raditi u kolhozu (Pajo, et al., 1994.). Kolhozi i sovhozi su pravno likvidirani 1993., ali je proces privatizacije bio vrlo spor. Analiza borbe lijevoga i desnog krila oko preuzimanja vlasti nad kolhozima, na primjeru kolhoza Kanepi pokazala je da je isprva pobijedilo desno krilo, čija je kongresna stranka došla na vlast u Estoniji, a nakon nekoliko godina vlast u kolhozu preuzima »stara garda«. Cijela je ova priča veoma poučna i za Hrvatsku.

Sociologia Ruralis u br. 4/1999. sadrži dvije tematske cjeline: sustavi hrane i ruralni razvitak - sa po dva priloga, potom jedan članak o afričkim radnicima u španjolskoj poljoprivredi, i drugi o neoliberalnom agrarnom diskursu na Novom Zelandu.

Jonathan Murdoch (Sveučilište u Cardiffu, Wales) i Mar Miele (Sveučilište u Pisi, Italija) pod simboličkim naslovom »Povratak prirodi - promjene 'svijetova proizvodnje u sektoru hrane'« (*Back to Nature - Changing »Worlds of Production in the Food Sector*», str. 465-483) raščlanjuju suvremene sustave proizvodnje hrane i zaključuju da se u njima »prirodan« proces potiskuje u korist »industrijskoga«. Na dva primjera proizvodnje hrane u Italiji, pokazali su da je veća briga za prirodnu komponentu u proizvodnji hrane zapravo najvažnija promjena koja se trenutno zbiva u prehrambenom sektoru. Kompanija Ovopel započela je proizvodnju jaja 1959. sa 500 nesilica i nakon dvadeset godina postala najveći proizvođač jaja u Italiji. Jaja su reklamirana pod sloganom »Uova della corte« (»jaja iz poljoprivrednog dvorišta«) i razvijen je niz novih proizvoda od jaja: salama-jaje, gotovi pripravci za sendviče, pizze, salate i dr., koji su brzo osvojili tržište. Drugi je slučaj organske proizvodnje mesa u pokrajini Veneto, u kompaniji Brio, pod geslom »Natura, Si« (Da! Prirodno je) i nazivom »La Prima Vera« (Prvo istinsko), a osnovan je trgovački lanac za prodaju organskog mesa. Autori zaključuju: glavni put u sektoru hrane ne vodi prema globalizaciji i standardizaciji već prema fragmentaciji.

Maria-Christine Renard (Autonomno sveučilište Chapingo, Meksiko) pruža sociologijsku analizu međuprostora u globalizaciji na primjeru trgovine kavom (*The Interstices of Globalization: The Example of Fair Coffee*, str. 484-500). Kako sustav agrohrane postaje sve podložniji neizbježnom procesu globalizacije, u kojem glavnu riječ imaju velike kompanije i krupni monopolisti koji nameću nadnacionalne interese, predmet rada (disertacije obranjene 1996. u Francuskoj) jest nastanak inicijative nevladinih organizacija kako pomoći malim proizvođačima kave da na tržištu izbjegnu posrednike i ostvare korist. Strategiji dominacije pokušalo se odgovoriti alternativnom trgovinom. Istodobno se pojavio Max Havelaar s projektom *Trans-Fair* i u njega uključio 250 zadruga iz Latinske Amerike te, osim kave, pod svojom etiketom u europskim zemljama prodavao čaj, med i kakao malih proizvođača. Interes za te proizvode je rastao. Odgovor jačanje konkurencije strategijom diverzifikacije i segmentacije tržišta inicirale su nevladine organizacije pod geslom »trgovina a ne milost«.

Terry Mardsen, sa Sveučilišta u Cardiffu (Wales), pišući o utjecaju novih oblika potrošnje u seoskim područjima i njezine regulacije na seosku budućnost (*Rural Futures: The Consumption Countryside and its Regulation*, str. 501-520), kritizira koncept modernizacije poljoprivrede i sela, a podržava politiku integralnog razvoja i ekonomsku diverzifikaciju seoskih područja. Seoska se područja međusobno znatno razlikuju po ekonomskoj strukturi, prirodnim i ljudskim resursima, ali i po demografskim i socijalnim prilikama. U prošlih petnaestak godina samo je prolongirana njihova neizvjesnost u Europi (str. 502). Promjene su išle u dva pravca: trendovi koji djeluju na društvo u cjelini (globalizacija, veća konkurencija,

ideologija »slobodnog tržišta«, oslanjanje na poduzetništvo i inovacije, privatizacija bivšeg državnog vlasništva, uklanjanje barijera u trgovini, širenje novih tehnologija, starenje stanovništva, povećanje mobilnosti, promjene kulturnih vrijednosti u odnosu individualizam - zajednica, te pojava novih gubitnika i dobitnika u procesu promjene), te trendovi koji djeluju na razini seoskog prostora (opadanje zaposlenosti u poljoprivredi i njezine relativne ekonomske važnosti, strukturne promjene, pojava ekologije kao snažne etičke i političke snage, pojava novih društvenih zahtjeva za korištenje seoskog prostora, te promjene državnih potpora). Te promjene kazuju da seoski prostor počinje igrati ključnu ulogu u političkoj ekonomiji moderne potrošačke države (str. 508). Daljnji napredak blagostanja seoskih zajednica ovisit će o tome koliko će seoske firme i same zajednice biti u stanju odgovoriti na nove izazove, te koliko će politike znati i moći odgovoriti na ta pitanja. Autorica se pita kako reintegrirati poljoprivredu u seoski prostor i kako vratiti poljoprivredu natrag u ruralnu ekonomiju i seosku zajednicu, iz koje je odvojena u vrijeme »produktivističke« faze razvoja moderne poljoprivrede.

Christopher Ray (Sveučilište u Newcastle upon Tyne, U.K.) piše o težnji metasustavu unutarnjeg razvitka (*Towards a Meta-Framework of Endogenous Development: Repertoires, Paths, Democracy and Rights*, str. 521-537). Autor svoj metasustav endogenog razvoja gradi na trima komponentama. Prva je teritorijalni reper-toar (autentičnost i raznolikost mogućnosti) i razvojni putovi nekoga subnacionalnog ili subregionalnog područja koje u svom razvoju polazi od karaktera vlasništva i izbora raspoloživih resursa, što ih lokalni akteri mogu koristiti u ostvarivanju strateških ciljeva. Druga je komponenta pravo i pravna regulativa koja djeluje na fleksibilan odnos između lokalnoga (teritorijalnog) i izvanlokalnoga (nacionalnog, europskog i globalnog), te da razumno objasni kolektivna i individualna/ljudska prava koja se očituju u izboru alternativnih pravaca razvoja. Treća je komponenta u razvijenosti i oblicima demokracije, tj. koji oblik demokracije pogoduje endogenom razvoju (zbog transfera moći ili njezinu jačanju na lokalnoj razini). Endogeni je razvoj u biti način stvaranja svijesti o teritorijalnom repertoaru i njegovu kultiviranju posredovanjem aktera između lokalne i nadlokalne razine.

Keith Hoggart (King's College London) i Cristobal Mendoza (Mexico) pišu o afričkim imigrantima zaposlenima u španjolskoj poljoprivredi (*African Immigrant Workers in Spanish Agriculture*, str. 538-562). Naime, iako je nakon ulaska Španjolske u Europsku Uniju 1986., položaj farmera poboljšao, poljoprivreda nije bila atraktivna djelatnost za domaće radnike, pa više od polovicu sezonskih poljoprivrednih radnika čini uvozna radna snaga - najvećim dijelom iz afričkih zemalja, bez kvalifikacija, neobrazovana, slabo plaćena i niskog društvenog položaja. Autorice drže da to uzrokuje dugoročne štetne posljedice u pogledu socijalne isključenosti i po mogućnost povećanja produktivnosti u poljoprivredi Španjolske.

Ruth Liepins (New Zeland) i Ben Bradshaw (Kanada) bave se neoliberalnim diskursom u novozelandskoj poljoprivredi nakon 1984. i isprepletenošću ekonomije, kulture i politike (*Neo-Liberal Agricultural Discourse in New Zeland: Economy, Culture and Politics Linked*, str. 563-582). Autori su, na temelju tekstova koje je

objavila Novozelandska farmerska federacija, utvrdili da je ova poljoprivredna asocijacija bila spona između farmera i širih ekonomskih, kulturnih i političkih institucija te utjecajnih struktura na poljoprivrednu politiku. Federacija je imala značajnu ulogu u stvaranju neoliberalnog stajalista koje se zalagalo za »slobodno« i »efikasno« tržište i smanjenje utjecaja države.

Ovo godište *Sociologiae Ruralis* sa stajališta predmetno-problemske strukture objavljenih radova obilježili su u biti: implikacije globalizacije po poljoprivredu i poljoprivrednika s odgovori na taj neumitan proces, s jedne strane, te bremenitost i neizvjesnost procesa tranzicije agrarnog sektora u postsocijalističkim europskim zemljama, s druge strane. Zamjetno je više radova o specifičnim problemima, ali je jednako tako znakovit razmjerno mali broj priloga proizašao iz zahtjevnijih iskustvenih pothvata, kao i komparativnih studija. No širina i dubina uvida koju omogućuju teorijsko-metodološki dobro postavljeni radovi o gotovo svim problemima neupitna je.

Srećko Brkić

Zagreb, Hrvatska

Études Rurales

Revue trimestrielle publiée par le Laboratoire d'Anthropologie Sociale
avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique
Paris, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales,
n° 151/152, 1999.

Dvobroj 151/152 časopisa *Études Rurales* za drugo polugodište 1999. godine naslovljen je *Autres temps, autres lieux* (Druga vremena, druga mjesta) i tematski je, s jedne strane, posvećen drevnoj i suvremenoj poljoprivredi i stočarstvu u izvan-europskim zemljama (Srednja i Sjeverna Amerika, Kina, Tajland, Vijetnam, Senegal, Mali) te europskim utjecajima na nju, osobito u vrijeme kolonijalizma, a s druge se strane bavi ulogom i značenjem novih u kolonijama uzgajanih poljoprivrednih kultura za gospodarstvo Europe.

Pored *uvoda* iz pera Mathieua Arnouxa i Gillesa Postel-Vinaya, svezak sadrži 12 priloga.